

“YOSH TADQIQOTCHI” ilmiy elektron jurnali

Vebsayt: <http://2ndsun.uz/index.php/yt>

KICHIK BIZNES KORXONALARINING BOSHQARUV TIZIMLARI

Oybek Axmatdjonov¹, Halilov G'anijon², Mirkomilov Abdulatif³

Qo'qon universiteti Iqtisodiyot va Turizm kafedrasida o'qituvchisi¹

Qo'qon universiteti 1-bosqich talabasi^{2,3}

INFO:

Qabul qilindi: 12.02.2022
Ko'rib chiqildi: 14.02.2022
Chop etildi: 14.02.2022

Kalit so'zlar: Kichik biznes korxonalar, struktura, istemolchilar, tovarlar, xodimlar, korxonalar boshqaruvi, samaradorlik

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda, yurtimizda kichik biznes korxonalariga e'tibor ortib bormoqda. Ayniqsa, bunday korxonalariga turli xildagi imtiyozlar berish orqali ularni iqtisodiyotini ko'tarishga harakat qilinmoqda. Ushbu maqola, kichik biznes korxonalarini va ularning boshqaruv tizimlarini yoritib beradi.

Copyright © 2021. [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) tomonidan himoyalangan

KIRISH

Korxonaning gullab-yashnashi, raqobat kurashiga dosh berish, o'z quvvatini saqlab turish yoki oshirib borishi, uning o'zgarib borayotgan sharoitlarga moslashishida tashkiliy struktura muhim omil bo'lib qoladi. “Struktura” so'zi lotincha bo'lib, narsalar tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liq ravishda joylashishi, tuzilishini bildiradi. Korxonaning boshqarish strukturasi deganda boshqaruv maqsadlarini amalga oshiruvchi va funksiyalarni bajaruvchi bir-biri bilan bog'langan turli boshqaruv organlari va

bo'g'inlarining majmui tushuniladi. Hozirgi kunda kompaniyalarning o'z tashkiliy strukturasi qayta transformatsiya qilib, faoliyati va funksiyalarini iste'molchi talab-istaklariga to'la moslashtirishga harakat qilmoqdalar. XX asrning 90-yillarida dunyodagi ko'pgina kompaniyalarda beqiyos darajada strukturaviy o'zgarishlar amalga oshirildi. Bunday o'zgarishlardan maqsad iste'molchilarga xizmat qilish darajasini oshirish, keraksiz boshqaruv bo'g'inlarini yo'qotish, yangi tovarlar kashf etuvchi va ishlab chiqaruvchi ishchi guruhlar tashkil qilishdan iborat. Ya'ni kompaniyada tashkiliy tizimni o'zgartirish tadbirlari o'tkazish orqali tez o'zgaruvchan muhitga moslashib, keskin raqobat kurashini yengib, korxonalar samaradorligini oshirishdan iboratdir. Kichik biznes korxonasi bozor talabiga moslashishi uning vertikal tashkiliy strukturasi atroflicha tahlil qilishni talab qiladi. Tahlil asosida qayta tuzilgan struktura biznes faoliyatini yuqori darajada olib boradi, bozorning barcha subyektlari bilan doimiy aloqani ta'minlaydi. Korxonalar boshqaruvining tashkiliy tuzilma (struktura)si - bu bo'limlar, ishlovchilar o'rtasidagi maxsus ishlab chiqilgan aloqalar va munosabatlarning yaxlit tizimini o'z ichiga oladi va uning doirasida ishlovchi odamlar oldiga qo'yilgan maqsadga eng samarali yo'l bilan erishish vazifasini bajaradi. Kichik biznes korxonasi samarali ishlashi uchun unga qaysi ixtisosdagi mutaxassislar qanday malakada, qanday shaxsiy fazilatlariga ega bo'lgan qancha odamni birlashtirishi kerakligini aniqlab olishi kerak. Ko'pgina biznes korxonalarining tashkiliy strukturalari doimiy ravishda o'zgarib turadi. Bunday o'zgarishlar nafaqat vertikal boshqarish tizimini gorizontalar boshqarish tizimiga o'tkazish bilan kifoyalanadi, balki ushbu strukturalar orqali biznes korxonalar bozorning barcha subyektlari bilan aloqa qilib, samarali biznes faoliyati olib borishi lozim. Tashkiliy strukturalar boshqaruv bo'g'inlari va boshqaruv bosqichlari shaklida bo'ladi. Korxonalar tuzilmasida quyidagi elementlar ajratib ko'rsatiladi: rahbarlik va aloqa (gorizontalar va vertikal) o'rinlar (bo'limlar), darajalar (bosqichlar). Bo'lim bu tashkiliy jihatdan alohida, mustaqil boshqaruv tashkilotidir. Bo'lim (odamlar guruhi) tomonidan muayyan vazifaning bajarilishi uni shakllantirishning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bo'limlar o'rtasidagi aloqalar gorizontalar tusga ega. Bosqichlar o'rtasidagi aloqalar bu vertikal bo'yicha aloqadir. Ular qo'yi darajalardan boshlab yuqori darajagacha erkin ifodalangan izchil bo'ysunish tusiga ega.

Har qanday, xatto kichik korxonada ham, yuqorida bayon etilgan tuzilma elementlarning hammasi mavjudligini aniqlash mumkin. Tadbirkor u tashkil etgan korxonaning mulkdori bo'lib, uning ishiga rahbarlik qiladi. Vertikal bo'yicha unga uning xodimlari bo'ysunadi. Vertikal tashkiliy struktura o'zaro subordinatsiya asosida bog'langan bir necha boshqarish bosqichlaridan iborat. Boshqarish bosqichi iyerar-xiyaning muayyan darajasida amal qiladigan bo'g'inidir. Boshqarish bosqichlari bir boshqarish bo'g'inining ikkinchisiga, odatda quyi bo'g'inining yuqori bo'g'iniga izchillik bilan buysinishini ko'rsatadi, ya'ni vertikal bo'yicha bo'linishidir. Ushbu barcha bo'g'in va bosqichlarning tarkibi va ularning o'zaro bo'ysinish tartibi, har bir boshqaruv organi va bo'g'inining huquq va burchlari, shuningdek, ular o'rtasidagi munosabatlar tartibi, funksional bo'limlarini vujudga keltirish, axborot bilan ta'minlash kabi boshqarishning tashkiliy tomonlari vertikal boshqarish tizimini tashkil etadi. Bularni mazmun va muddatlariga ko'ra kelishib olish ishlab chiqarishning ko'pgina unsurlarini tutashtirish ishlarini turli xizmatlar bajaradi. Ayrim hollarda funksional xizmatlar o'rtasidagi bunday gorizontalar aloqalar juda cho'zilib ketadi, bir qancha bahs va nizolar bilan amalga oshiriladi va bu ishni muvofiqlashtirish juda qiyin kechadi.

Ma'lumki, biznes korxonalar tashkiliy bo'limlari funksional, geografik, tovar, bozor prinsiplari

asosida yoki ularning birgalikda (kombinatsiya asosida) qo'llanilishi orqali tashkil topadi. Hozirgi vaqtda samarali faoliyat olib borayotgan biznes korxonalarini o'z tashkiliy strukturalarida iloji boricha kamroq boshqarish bo'g'inlaridan tashkil topib, o'z faoliyatlarida buyurtmalarni bajarish, yangi tovarlar kashf etish va ishlab chiqarishni rejalashtirish tovarlarni taqsimlash iste'molchilarga xizmat ko'rsatish kabi jarayonlarga katta e'tibor bermoqdalar. Bu biznes korxonalarida boshqarish bo'g'inlarini qisqartirilib bir bosqichli boshqarish tizimini joriy qilinmoqda va boshqaruvchi (menedjer)lar sonini kamaytirmoqdalar. Korxonaning turli vazifalarini (tashkilotchilik marketing, buxgalteriya va xokazo) bajarayotgan xodimlari o'rtasida gorizontaal aloqalar o'rnatiladi. Ular bevosita bo'ysunish tusida bo'lmaydi, lekin, ko'pincha korxonada turli ishlab chiqarish (amaliy) operatsiyalarining izchilligi va o'zaro bog'liqligini belgilaydi.

Aloqa tizimi barcha boshqaruv organlari o'z vazifalarini bir-birlari bilan mustaxkam aloqada bajaradilar, degan ma'noni anglatadi. Aloqani yo'qotish - boshqarishni yo'qotish, degan ma'noni bildiradi. Aloqalar turli shaklda: chizikli (vertikal), funksional (gorizontaal), tarmoqli, mintaqaviy bo'lishi mumkin. Boshqaruvni chizikli tashkil etish bevosita lavozim vazifalarini shu tarika taqsimlash asosida quriladiki, bunda, har bir xodim firma oldida turgan vazifalarni bajarishga eng ko'p darajada yo'naltirilgan bo'ladi. Barcha vakolatlar to'g'ridan-to'g'ri (chizikli) belgilanadi. Ular yuqori boshqaruv bo'g'inidan qo'yi boshqaruv bo'g'inlariga qarab o'zgaradi.

Boshqaruv tuzilmasini chizikli-funksional tashkil etish o'z ichida ham chizikli, ham funksional boshqaruv elementlarini mujassamlashtiradi, ya'ni chizikli boshqaruv maxsus yordamchi xizmatlar bilan mustaxkamlanadi. Jahondagi ko'pgina biznes korxonalarining tashkiliy strukturasi biznes jarayoniga asoslangan bo'lib, unda odatdagi funksional va maxsus bo'limlar (kadrlar bo'limi, tadqiqot va marketing bo'limlari) saqlanib qolganidir. Biznes jarayonlar yangi tovarlar ishlab chiqarish qabul qilingan buyurtmalarni har taraflama qayta ishlash va boshqa strategik yo'nalishlardan iboratdir. Ushbu biznes jarayonlarga asoslangan tashkiliy struktura mustahkamlana borishi bilan ba'zi keraksiz boshqarish bo'g'inlari qisqartirila borilib, raqobat kurashiga chidamli, biznes-muhit moslashgan yangi mahsulot ishlab chiqaruvchi ishchi guruhlar tashkil qilinadi. Tashkiliy strukturani transformatsiyasi bozor sharoitida, raqobatchilarning o'zgarishi bilan doimiy ravishda amalga oshiriladi.

Funksional tashkiliy struktura va biznes jarayonga asoslangan tashkiliy strukturaning quyidagi qiyosiy xarakteristikalarini keltirish mumkin:

1. Biznes jarayonga asoslangan boshqaruv murakkab masalalarni hal qiluvchi yetarli tajribaga ega bo'lgan boshqaruvchilarni talab qiladi.
2. Funksional tashkiliy struktura axborotlar yig'ish va tahlil qilish, tashqi auditoriyaga ta'sir etish mahoratiga ega bo'lgan xodimlar bo'lishini talab etadi.
3. Biznes jarayonga asoslangan tashkiliy struktura, tomonlar o'rtasida o'zaro munosabatlar o'rnatish konfliktlarni bartaraf qilish, muzokoralar olib borish, axborot to'plashni boshqarish, ishchi guruhlarini tashkil qilish, o'qitishni yuksak mahoratda olib boradi.
4. Bozor talabiga moslashgan kompaniya o'z e'tiborini tovarga yoki texnologiyaga emas balki iste'molchi xohishiga qaratadi.
5. Funksional tashkiliy struktura xodimlari o'z sohasini chuqur va puxta biladigan, jarayon va hodisalarni tahlil qilish va baholash qobiliyatiga ega bo'lgan o'z tavsiyalarni himoya qila oladigan va boshqalarni unga ishonтира oladigan xodimlar bo'lishini talab qiladi.

6. Funktsional strukturadagi bo'limlar ishini pirovard natijalari uchun aniq va mas'ul xodimlar yuqligi, funktsional bo'limlar o'rtasida ish yuzasidan nizolarni bartaraf etish uchun kombinatsiyalashgan (aralash) boshqaruv strukturasiidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Korxonaning gullab-yashnashi, raqobat kurashiga dosh berish, o'z quvvatini saqlab turish yoki oshirib borishi, uning o'zgarib borayotgan sharoitlarga moslashishida tashkiliy struktura muhim omil bo'lib qoladi. Kichik biznes korxonalari boshqaruv tuzilmalarining chiziqli, chiziqli-funksional, loyihalangan va matritsali, venchur va firma ichki innovatsiyali tashkiliy turlari mavjud. Strukturaviy o'zgarishlar nafaqat vertikal boshqarish tizimini, gorizontaal boshqarish tizimiga o'tkazish bilan kifoyalanadi, balki ushbu strukturalar orqali samarali biznes faoliyati olib borishi lozim. Zamonaviy kichik biznes korxonalari faoliyatida dolzarb muommolarni hal etishda bir necha boshqarish strukturasiini tashkiliy turlarini muvofiqlashtirib ishlatishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mulaydinov, F. (2021). Digital Economy Is A Guarantee Of Government And Society Development. *Ilkogretim Online*, 20(3), 1474-1479.
2. Mulaydinov, F. M. (2019). Econometric Modelling of the Innovation Process in Uzbekistan. *Форум молодых ученых*, (3), 35-43.
3. Farkhod, M. (2020). Econometric Modelling of the Innovation Process in Uzbekistan. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(02).
4. Mulaydinov, F., & Nishonqulov, S. (2021). Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda axborot texnologiyalarining orni-The role of information technologies in the development of the digital economy.
5. Mulaydinov, F., & Nishonqulov, S. (2021). The role of information technologies in the development of the digital economy. *The role of information technologies in the development of the digital economy*.
6. Mulaydinov, F. M. (2021). CROWDFUND OPPORTUNITIES IN SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP. *Academic research in educational sciences*, 2, 23-32.
7. Butaboyev, M., Urinov, A., Mulaydinov, F., & Tojimatov, I. Digital economy.
8. Tokhirov, R., & Rahmonov, N. (2021). Technologies of using local networks efficiently. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(6), 250-254.
9. Rahmonov, N. (2021). KORONA INQIROZNING XITOIY VA O'ZBEKISTON SAVDO-IQTISODIY ALOQALARIGA TA'SIRI. *Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi*, 1(000003).
10. Nusratovich, S. H. (2019). The role of the food industry in the national economy. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 9(10), 26-34.
11. Solidjonov, D. Z. O. (2021). THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF INTERNET TECHNOLOGIES ON EDUCATION AT PANDEMIC TIME IN UZBEKISTAN. In *СТУДЕНТ ГОДА 2021* (pp. 108-110).
12. Solidjonov, D. Z. (2021). The impact of social media on education: advantage and disadvantage. *Экономика и социум*, (3-1), 284-288.
13. Solidjonov, D. (1990). TYPES OF READING AND WRITING SKILLS ON TEACHING. *Signal*

Processing, 4, 543-564.

14. Ogli, N. S. F., & Ogli, R. B. O. (2021). The Digital Economy is The Basis For Forming A Favorable Investment Environment. *Eurasian Scientific Herald*, 1(1), 1-5.

15. Farxodjon ogli, N. S., & Odil ogli, R. B. (2021). Raqamli iqtisodiyot almashinuvining resurslar sarfiga sakkizta tasiri. *Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журналі*, 1(1), 53-56.

16. Ogli, N. S. F., & Ogli, R. B. O. (2021). In The Context of Developing the Digital Economy Modern Forms of Employment. *Eurasian Scientific Herald*, 1(1), 11-16.